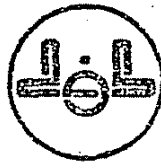

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DIYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERGİ

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1986

CİLT : XXII - SAYI : 3

HAC KURBANI

(Fıkhî Açıklamalar)

İrfan YÜCEL
Din İşleri Yüksek Kurulu
Üyesi

SUNUŞ

Son yıllarda, seyahat imkânlarının çoğalması, ulaşımın kolaylaşması, müslüman ülkelerde refâhın giderek yükselmesi sonucu, hacca giden müslümanların sayısı artmış, buna bağlı olarak, hac menâsikinin edâsı esnâsında kesilen kurban sayısı da artmıştır. Ancak, belirli süre içinde kesilmekte olan söz konusu kurbanlar, dinimizin emrine uygun olarak, gerektiği şekilde değerlendirilemediği için, kesildiği yerde terkedilmek ve toprağa gömülme suretiyle büyük ölçüde isrâf edilmeğe ve heder olmaya başlamıştır. Oysa yüce dinimizde, Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerinin isrâf ve heder edilmesi yasaklanmıştır. Yüce Rabbımız Kitâb-ı Mübininde:

"Kurbanlık deve ve sığırları da, sizin için Allah'ın şaâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. O halde bağlı olarak kesilirken, üzerine Allâh'ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce, onlardan hem kendiniz yiyin; hem de (ihtiyâcından dolayı) isteyen ve (hayasından dolayı) isteyemeyen fakirlere yedirin..."(*) buyurmaktadır.

Bir kısım ülkelerde müslümanlar arasında açlık ve sefâlet günden güne artarken, hacda kesilen kurbanların değerlendirilmeyip, hem de milyonlar harcanarak toprağa gömülmesi, şüphesiz Cenâb-ı Hakk'ın hoşnut olacağı bir durum değildir. Her türlü isrâfı önleyecek ve bu kurbanların tamamını değerlendirecek çözümler bulmak, bütün müslümanlar üzerine - farz-ı kifâye olarak - vazifedir.

Cenâb-ı Hakk'a sonsuz hamd ve senâlar olsun ki, 1983 yılında başlatılan Suudî Arabistan Hükümeti ve İslâm Kalkınma Bankası'nın büyük fedâkarlıkları ve gayretleri sonucu her müslümanın vicdânını rahatsız eden bu acı durum, artık çözüm yoluna girmiş bulunuyor. Makbuz karşılığı bedelini ödeyerek, kurbanlarını kesmek üzere bankayı vekil eden müslümanların kurbanlarını, İslâm Kalkınma Bankası, Suudî Arabistan Devleti'nce yaptırılan modern tesislerde kestirip, etlerinin dini hükümlere uygun olarak Mekke ve ci-

(*) Hac Sûresi, âyet : 36.

vârındaki fakirler ile açlık sıkıntısı çeken ülkelerdeki fakir müslümanlara, dondurulmuş halde ve sağlıklı şekilde ulaşmasını sağlıyor.

Ancak, bu konuda karşılaşılan en önemli problem, özellikle Hanefi mezhebine mensup bazı müslümanların, bayramın birinci günü ihrâmdan çıkabilmek için, kurbanlarının, Akabe cemresine taş attıktan sonra ve henüz tıraş olmadan kesilmesini; veya kesim zamanının kendilerine önceden bildirilmesini istemeleridir. Yüzbinlerce hayvanın, belli bir süre içinde kesimi ile ilgili bir organize içinde bu isteğin yerine getirilmesi ise her zaman mümkün olmaktadır. Bu hayırlı işin dinî hükümlere uygun olarak devâmını temin için:

1. Hac menâsikiyle ilgili olarak kesilen kurbanların, dinî hükümlere göre, ne zaman ve hangi sıraya göre kesilmesi gerektiğinin;
2. İhrâm'dan çıkmak için hangi menâsikin tamamlanması gerektiğinin ve bunlarla kurban arasındaki ilişkinin,

Bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu yazıda, işte bu iki husustaki fikhî hükümlerin açıklanmasına çalışılacaktır.

HEDY VE UDHIYYE KURBANLARI

Hac menâsiki ile ilgili olarak kesilen kurbanlara "hedy" denir. Hedy, Harem'e ve Kâbe'ye hediye olmak üzere kesilen kurbanlık hayvan demektir.

Kurban bayramında, belirli şartları taşıyan (yani akıllı, hür, dinen zengin ve mukim olan) müslümanların kesmeleri gereken kurban ise "u d h i y y e" adı verilir. Türkiye'den ve dinî hükümlere göre sefer sayılacak bir yerden hac yolculuğu yapan müslümanlar, hac esnâsında genellikle mukim olmadıklarından (yani dinen misâfir sayıldıklarından) kurban bayramında buldukları yerde bizzât udhiyye kurbanı kesmekle mükellef olmadıkları gibi, vekil tâyin ederek, memleketlerinde kestirmeleri de gerekmez. Sevap kazanmak için, nâfile olarak kesmek isterlerse, istedikleri yerde keserler veya kestirirler. Ancak hac menâsiki ile ilgili olarak kesilen hedy kurbanlarının, kurban bayramı dolayısıyla kesilen udhiyye kurbanı ile bir ilgisi yoktur. Bu iki kurban, mükellefiyet yönünden birbirinden tamâmen farklıdır.

HEDY KURBANI İLE MÜKELLEF OLANLAR

Bilindiği üzere hac menâsiki, ifrâd, temettu ve kırân olmak üzere üç şekilde edâ edilebilir.

İfrâd haccı yapanların, hac menâsiki ile ilgili olarak kurban kesmeleri vâcib değildir; ancak isterlerse nâfile olarak keserler.

Temettu veya kırân haccı yapanların ise, Harem bölgesinde hedy kurbanı kesmeleri vâciptir. Nitekim, Kur'an-ı Kerimde: "Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse, kolayına gelen kurbanı kesmesi gerekir"(1). buyrulmuştur. Kırân haccı da bu konuda temettu hükmündedir.

(1) Bakara Sûresi, âyet: 196.

HEDY KURBANININ ÇEŞİTLERİ

Yukarıda ifade edildiği üzere hedy, Beytullâh'a hediye olmak üzere kesilen kurban demek olup tatavvu (nâfile) ve vâcib olmak üzere iki kısımdır.

1. **Tatavvu Hedyi** : İfrâd haccı veya sâdece umre yapanların, bu menâsiklerle ilgili olarak kurban kesmeleri vâcib değildir. Ancak bunlar, isterlerse tatavvu (nâfile) olarak kurban keserler. Bunların tatavvu hedyi kesmeleri müstehaptır.

2. **Vâcib Olan Hedyler** : Bunlar şu kısımlara ayrılırlar :

a) **Şükür Hedyi** : Temettu veya kırân haccı yapanların, bir mevsimde iki menâsiki (umre ve haccı) edâ edebilmiş olmalarına şükretmek üzere kesmeleri vâcib olan kurbandır(2).

b) **Cezâ Hedyi** : Haccın vâciblerinden birinin mâzeretsiz terki, zamanında edâ edilmemesi veya ihrâm yahut harem bölgesi yasaklarının ihlâlinden dolayı kesilmesi vâcib olan kurbanlardır.

Hac veya umre yapmak üzere ihrâm'a girdikten sonra, düşman, hastalık, kadının yanındaki mahreminin vefâtı, parasının kaybolması... gibi bir sebeple hac yolculuğuna devâm imkânı olmadığı için, vakfe veya tavâf yapmadan ihrâmdan çıkmak mecbûriyetinde kalan kişilerin kesmeleri gereken ihsâr hedyi de aynı hükümdedir.

c) **Nezir Hedyi** : Harem bölgesinde kesilmek üzere adanan kurbanlardır. Vâcib olmasının sebebi, nezredilmiş olmasıdır. Nezredilmedikçe vâcib olmaz.

HEDY KURBANININ KESİLECEĞİ YER

Daha önce ifade edildiği üzere, hedy Kâbe'ye ve Harem'e hediye olmak üzere kesilen kurban demektir. Bu itibarla, ister vâcib, ister tatavvu (nâfile) olsun, hedy kurbanlarının bütün nevileri Mekke çevresindeki "Harem" denilen bölge sınırları içinde kesilir. Harem bölgesi dışında kesilmesi hâlinde, nâfile olarak kesilenlerin iâdesi gerekmez ise de, vâcib olanlar edâ edilmiş olmadığından, Harem bölgesinde yeniden kesilmesi gerekir(3).

(2) Hanefilere göre Kırân ve temettu haccı, ifrâd haccından faziletlidir. Bu sebeple, bu kurban, şükür kurbanı (dem-i şükran)dır. Şâfi mezhebinde ise en faziletli hac, ifrâd haccıdır. Bu sebeple onlara göre kırân veya temettu haccı yapanların kesmeleri vâcib olan kurban, şükür kurbanı değil, umre ile haccı aynı mevsimde edâ etmekten doğan noksan ve kusuru telâfi için kesilmesi gereken cezâ kurbanı (dem-i cübrân)dir.

(3) Fethu'l-kadir, 2/323; Bulak, 1315; Bedâiyü's-sanâyi, 2/174. Beyrut, 1394/-1974; el-Binâye Şerhu'l-Hidâye, 3/871. Beyrut, 1400/1980; el-Bahrü'r-râik, 3/77. Mısır, 1311; Tebyinü'lhakâik, 2.90, Bulak, 1313 el-ihiyâr, 1/173, Mısır, (Matbaatü't-teâvüniyye), ts.

Eyyâm-ı nahr'da(4) kesilen hedy kurbanlarının Mina'da; bu günler dışında kesilenlerin ise Mekke'de kesilmesi efdaldır. Ne zaman olursa olsun, Harem bölgesinin herhangi bir yerinde kesilmesi de câizdir.

HEDY KURBANLARININ KESİLME ZAMANI

Kıran ve temettu kurbanları dışında kalan hedy kurbanlarının kesilmesi için belirli bir zaman yoktur. İster vâcip, ister tatavvu (nâfile) olsun, bu kurbanlar, Harem sınırları içinde olmak kaydı ile her zaman kesilebilir. Ancak, tatavvu (nâfile) olan hedy kurbanlarının da eyyâm-ı nahr'da; cezâ kurbanlarının ise cinâyeti müteakip geciktirilmeden bir an önce kesilmesi efdaldır(5).

Temettu veya kıranı haccı yapanların kesmeleri vâcip olan şükür kurbanlarına gelince, bunlar ancak eyyâm-ı nahr'dan itibaren kesilir. Bayramın ilk günü tan yerinin ağarmasından önce kesilmesi câiz olmaz; aksi halde iâdesi gerekir.

Ebu Hanife'ye göre, şükür kurbanlarının eyyâm-ı nahr'da (bayramın ilk günü tan yerinin ağarmasından, üçüncü günü güneş batıncaya kadar olan süreye içinde) kesilmesi vâciptir. Bu süre içinde kesilmeyip, daha sonraya bırakılırsa, ayrıca dem (cezâ kurbanı), yâni biri kazâ, biri de cezâ olmak üzere iki kurban gerekir(6).

Ebû Yûsûf ve İmâm Muhammed'e göre ise, şükür kurbanlarının eyyâm-ı nahr'da kesilmesi vâcip değil; sünnettir. Bu itibarla, Mâzeretsiz eyyâm-ı nahr'dan sonraya bırakılması mekrûh ise de herhangi bir ceza gerekmez(7).

İmâm Mâlik ve Ahmet b. Hanbel'e göre de temettu ve kıranı haccı için kesilen şükür kurbanları eyyâm-ı nahr'da (bayramın ilk üç gününde) kesilir; daha önce kesilemez. Bu süre içinde kesilmediği takdirde, daha sonra kaza edilir(8).

- (4) Eyyâm-ı nahr, Ebû Hanife, İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, kurban bayramının ilk gününden itibaren üç gündür. İmâm Şâfi'ye göre ise dört gündür. İmâm Mâlik'e göre, geceler bu günlere dâhil olmadığından, geceleri kurban kesilmesi câiz değildir. Diğer üç mezhepte geceler de bu günlere dâhildir. Bu itibarla gece de kurban kesilebilir. (Kurtubî, el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an, 12/43-44, Kahire, 1387/1967)
- (5) Fethu'l-kadir, 2/323; Nureddin İtr, el-Haccu ve'l-Umre, s. 173, Halep, 1389/1969.
- (6) Ebû Hanife'ye göre tıraş ve ziyâret tavâfının da eyyâm-ı nahr'dan sonraya bırakılmasından dem (cezâ kurbanı) gerekir. Sâhibeyn'e (Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed'e) göre her iki durumda da cezâ gerekmez. Çünkü onlara göre, vaktinde yapılamayan bir nüsük, kaza edildiğinde, cezâ düşer. Kazâ edilen bir nüsük için ayrıca cezâ gerekmez. (Hidâye ve Şerhi Fethu'l-kadir, 2/252; Tebyinü'l-Hakayık, İbn Nüceym, el-Bahru'r-râik, 3,25; el-Kâsâni, Bedâiyü's-sanâyi, 2/132 ve 141.
- (7) El-Meslekü'l-mu'tekassıt ve'l-menseku'l-mutevassıt (mea İrgâdi's-Sâri)li Aliyyi'l-Kâri, s. 240, Beyrut, ts.; Mecâmiu'l-menâsik, s. 288; İbn Abdin, Reddu'l-Muhtâr, 2/250, Bulak, 1272.
- (8) Abdurrahman el-Ceziri, el-Mezâhibu'l-erbea, 2/697-698. Mısır (2. baskı) ts.; Nureddin İtr, el-Haccü ve'l-umre, s. 173, Halep, 1389/1969.

Şâfiî mezhebinde ise, temettu ve kırân hedyeleri, şükür kurbanı olmayıp, cezâ kurbanı sayıldığından⁽⁹⁾, belli bir vakitte kesilmesi vâcip değildir. İhrâm'dan sonra olmak şartı ile, eyyâm-ı nahr'dan önce kesilebildiği gibi, eyyâm-ı nahr'dan sonra kesilmesi de câizdir. Eyyâm-ı nahr'da (bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar olan süre içinde)⁽¹⁰⁾ kesilmesi ise sünnettir.

MENÂSİK ARASINDA TERTİP

Rasûlüllah (S.A.S.) Vedâ haccında bayram sabahı Müzdelife'den Mina'ya geldiğinde, önce Akabe Cemresini taşıdı. Sonra, sırasıyla kurbanlarını kesti ve saçını tıraş ettirdi⁽¹¹⁾. Daha sonra Mekke'ye gidip ziyâret tavâfını yaptı ve Mina'ya döndü⁽¹²⁾.

Akabe cemresini taşıma, kurban kesme, tıraş olmak ve ziyâret tavâfı'ndan ibâret bu dört menâsik, Rasûlüllah (S.A.S.) in tertibini bozmadan, aynı sıra ile yapılmasının sünnet veya vâcip olduğu konusunda İslâm müctehid ve fakihleri arasında görüş ayrılığı vardır. Şöyle ki :

Ebû Hanife'ye göre, temettu veya kırân haccı yapanların, bu dört menâsikten ilk üçünde (taşıma, kurban ve tıraşta); ifrâd haccı yapanların ise⁽¹³⁾, taşıma ile tıraş arasında tertibe riâyet etmeleri vâciptir. Bu sıraya uymadıkları, söz gelimi Akabe cemresini taşımadan kurban kestikleri veya tıraş oldukları, yahut da henüz kurban kesmeden tıraş oldukları takdirde, cezâ olarak dem (koyun ve keçi kesmek) gerekir⁽¹⁴⁾.

Ziyâret tavâfında tertibe riâyet ise Ebû Hanife dâhil, bütün müctehidlere göre sünnettir. Yukarıdaki üç menâsikten önce veya arada yapılması, sünnete uyulmadığı için mekruh ise de herhangi bir cezâ gerekmez⁽¹⁵⁾.

İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre söz konusu menâsikte (taşıma, kurban, tıraş ve tavâf'da) tertibe uyulması vâcip değil; sünnettir. Bu itibarla, mâzeret olmaksızın tertibe riâyet edilmemesi mekruh ise de herhangi bir cezâ gerekmez⁽¹⁶⁾.

-
- (9) Bundan dolayı, Şâfiî mezhebinde bu kurbanların eti, dinen fakir olanlara tasadduk edilir; Sâhibi ve dinen zengin sayılan kimseler yiyemez.
- (10) Şâfiî mezhebinde eyyâm-ı nahr, Zilhiccenin 10, 11, 12 ve 13. günleri olmak üzere dört gündür. Diğer üç mezhepte ise üç gündür.
- (11) Müslim, 2/947, (Hadis No: 1305), Kahire, 1374/1955.
- (12) Müslim, 2/892, (Hadis No: 1218).
- (13) İfrâd haccında şükür kurbanı vâcip değildir. Nâfile olarak kesilmesi hâlinde, tertibe riâyet de vâcip değil, sünnettir. Bu itibarla, taş atmadan önce veya tıraştan sonra kesildiği takdirde cezâ gerekmez. (el-Meslekü'l-müttekassit, s. 240).
- (14) Bedâiu's-sanâyi 2/158; Fethu'l-kadir, 2/252; el-Bidâye şerhu'l-Hidâye, 3/717; el-Bahru'r-râik, 3/26; Tebyinü'l-hakâik, 2/62; el-Meslekü'l-müttekassit, s. 240.
- (15) el-Meslekü'l-müttekassit, s. 155 ve 240.
- (16) Bedâiu's-sanâyi, 2/158; Fethu'l-kadir, 2/252; el-Bidâye şerhu'l-Hidâye, 3/717; el-Bahru'r-râik, 3/389 ve 3/26; Tebyinü'l-hakâik, 2/62; el-Meslekü'l-müttekassit, s. 240.

Diğer üç mezhepte (Mâlikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinde) de tertip vâcip değil, sünnettir. Ancak, Mâlikî mezhebinde taşlama'nın, sâdece tıraş ve tavâftan önce olması vâciptir. Henüz Akabe cemresi taşlanmadan tıraş veya ziyâret tavafı yapıldığı takdirde, dem gerekir.

Tıraş ile ziyâret tavafı arasında tertip vâcip olmadığı gibi; kurban ile taş atma, tıraş ve tavaf arasında da vâcip değildir. Sözelimi, henüz kurban kesmeden tıraş olmak, Akabe cemresini taşlamadan kurban kesmek, kurbanı kesmeden ziyâret tavafını yapmak yahut da her ikisinden (kurbân ve tavâftan) önce tıraş olmaktan dolayı bir cezâ gerekmez(17).

Şafîî mezhebinde ise daha önce de ifade edildiği üzere, temettu ve kıran kurbanlarının, ihrâmdan sonra olmak şartı ile, eyyâm-ı nahr'dan önce kesilmesi bile câizdir. Söz konusu menâsik arasında tertip ise sünnettir. Takdim ve tehirinden dolayı cezâ gerekmez(18).

Görüldüğü üzere, ziyâret tavafında tertip, Ebû Hanife dâhil, hiçbir müctehid'e göre vâcip değildir. Diğer üç menâsik (taşlama, kurban ve tıraş) arasında ise, sâdece Ebû Hanife'ye göre vâcip, diğer mezhep ve müctehidlere göre sünnettir. Hanefî mezhebinden İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed de "sünnet" diyen müctehitlerdendir.

TERTİBİ BOZMANIN HÜKMÜ

Ebû Hanife'ye göre, 1) Akabe cemresine taş atma, 2) Temettu veya kıran hacı yapanlar için kurban kesme, 3) Tıraş olma arasında tertibe riâyet edilmesi vâcip olduğundan, bu sıraya uyulmaması hâlinde cezâ kurbanı gerekir. Diğer müctehidlere göre, sözkonusu menâsik arasında tertip sünnet olduğundan, riâyet edilmediği takdirde cezâ gerekmez. Ancak, mâzeret olmaksızın sünnete uymamak mekruhtur(19).

Mâlikî mezhebinde, taşlamanın, tıraş ve ziyâret tavafından önce yapılması vâcip olduğundan, Akabe cemresine taş atmadan tıraş olan veya ziyâret tavafını yapan kişiye dem gerekir;. Diğer menâsik arasında tertip, Mâlikî mezhebinde de vâcip değil; sünnettir.

TERTİBİ VÂCİP VEYA SÜNNET GÖRENLERİN DELİLLERİ

Ebû Hanife'nin delilleri :

1) Rasulullah (S.A.S.) "Hac menâsikini benden öğreniniz, benim gibi yapınız."(20) buyurmuştur. Kendisi ise Vedâ haccında, bayram sabahı Müz-

(17) Nureddin İtr el-Haccü ve'l-umre, s. 110. Halep, 1389/1969; Şerhu'l-Muvatta li'z-z-Zürkânî, 3/259, Mısır, 1381/1961.

(18) Muğn'l-muhtâc şerhu'l-Minhâc, 1/512, Mısır, 1329; Havâşi's-Şîrvânî ala Tuhfeti'l-muhtâc, 4/123, el-Mühezzeb, 1/228.

(19) Fethu'l-kadir, 2/252; Bedâiyü's-sanâyi, 2/158; Tebyinu'l-hakaik, 2/62 el-Bahru'r-râik, 3/25-26; el-Cevheratun-neyyire, 1(205; el-Meslekü'l-mütেকassit, s. 240; Mecâmiu'l-menâsik, s. 288.

(20) Müslim, 2/ 943 (K. Hac, B. 51) Hadis No: 1297, Kahire, 1374/1955; Mecmeu'z-zevâid, 4/269, Beyrut, 1967; Keşfü'l-hafâ, 1/379, Hadis No; 1219, Beyrut, 1352.

delife'den Mina'ya geldiğinde, önce Akabe cemresine taş atmış, sonra sırasıyla kurbanlarını kesmiş ve saçını tıraş ettirmiştir. Daha sonra da Mekte'ye gidip ziyâret tavâfını yapmış ve tekrâr Mina'ya dönmüştür. Rasûlullah (s.a.) in "Hac menâsikini benden öğreniniz, benim gibi yapınız" emrine, söz konusu menâsikin bu tertip ile yapılması da dâhildir.

2) Kur'an-ı Kerim'de : "Kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken, Allah'ın adını anımlar, İşte bu kurbanlardan hem kendiniz yiyin, hem de çaresiz kalmış fakirleri doyurun. Sonra kirlerini gideyip temizlensinler; adaklarını yerine getirsinler ve kadim Beyt Kâbe'yi tavâf etsinler(21)." buyurmaktadır.

Âyeti celîledeki "kiri temizleme" tıraş demektir ve yukarıda geçen "kurban kesme" emrine tertip ifade eden " kelimesiyle bağlanmıştır.

Bu sebeple Ebû Hanife'ye göre, bu âyet-i kerime de tertibin vâcip olduğunu göstermektedir(22).

Ebû Hanife dışında, tertibin vâcip olmadığı görüşünde olan müctehidlerin delili ise; başta "Kütüb-i sitte" olmak üzere hemen bütün hadis kitaplarında İbn Abbâs, Abdullah b. Amr. b. Âs, Hz. Ali ve Câbir b. Abdillâh'tan benzer lafızlarla rivâyet edilmekte olan şu hadis-i şeriftir(*) :

"Rasûlullah (S.A.S.), Vedâ hacci esnâsında bayramın birinci günü Mina'da Akabe cemresi yanında, halkın bilmediklerini sorup öğrenmeleri için durmuştu. Ashâptan biri :

— Ya Rasûlellah, taş atmanın, kurban kesmeden önce yapılacağını bilmiyordum. Kurbanımı taş atmadan kestim, diye sordu. Rasûlullah (S.A.S.):

— Taşı da şimdi at, günâhı yok, buyurdu. Bir başkası :

— Ben de kurban kesmenin tıraştan önce olacağını bilmiyordum, Kurban kesmeden tıraş oldum, dedi. Rasûlullah (S.A.S.) ona da :

— Şimdi de kurbanını kes, günâhı yok buyurdu. Ve O gün Rasûlullah (S.A.S.) kendisine taş atma, kurban kesme, tuş ve tavaf gibi menâsikten birinin önce veya sonra yapılmış olmasıyla ilgili olarak sorulan hiç bir şey için :

— Yap, günâhı yok, demekten başka bir cevâp vermemiştir(23)."

(21) Hac Sûresi, âyet: 28-29.

(22) Bedâyiü's-sanâyi, 2-158; Tebyinü'l-hakâik, 2/90.

(*) Hadis-i Şerif'in tercümesinde, belli bir rivâyet şekline bağlı kalmamış, çeşitli rivâyet şekillerinden istifâde edilmiştir.

(23) Buhâri, 1/29 (K. İlm, B. 23-24), 1/40 (K. İlm, B. 46), 2/187 ve 190 (K. Hac, B. 125 ve 131) İst., 1315; Müslim 2/948-949. (K. Hac, B. 57/327/334). Hadis No: 1306, Kahire, 1374/1955; Ebû Dâvut, 1/464 (K. Menâsik, B. 87). Hadis No: 2014, Mısır, 1371/1952; Tirmizî, 3/258 (K. Hac, B. 76) Hadis No: 916, Kahire 1365/1937; Nesâî, 5/272 (K. Menâsik, B. 224), Mısır, ts.; İbn Mâce, 2/1013; K. Menâsik, B. 74) Hadis No: 3049-3052 Kahire, 1373/1953; Muvatta, 1/421, (K. Hac, B. 81) Hadis No: 242, Kahire 1370/1951; Dârimî, 2/64, (K. Menâsik, B. 65), Mısır, 1349; Neylül-evtar, 5/77-78, Mısır, 1380/1961; et-Tâcü'l-câmi Li'l-usûl, 2/147, Kahire, 1381/1961.

Görüldüğü üzere, hadis-i şerifte tertibe uymayanlar için cezâdan söz edilmemiş "günâh (harac) yok" buyrulmuştur. Şayet tertip vâcip ve terki mahzûrlu olsaydı, Resûlullah (S.A.S.) bunu açıklardı⁽²⁴⁾. Oysa hadis-i şerifin rivâyetlerinden hiçbirinde cezâdan söz edilmemiş, aksine günâh (harac) yok, buyrulmuştur.

Ebû Hanife'nin ictihâdını tercih eden fakihler, bu hadis-i şerifteki "lâ harac (günâhı yok)" ifâdesinin, "bilmeyerek veya unutarak tertibi terketmenin günâh olmadığını" bildirdiğini, fakat bundan "cezâ da gerekmez" anlamı anlayamayacağını ileri sürüyorlar⁽²⁵⁾. Ancak ifâde etmek gerekir ki, bu anlayış açık bir zorlamadır, ve sözün maksadına aykırıdır. Çünkü bu hadis-i şerifteki "lâ harac" sözünden ilk akla gelen ve kolayca anlaşılmanâ, "günâhı da, cezâsı da bulunmadığıdır." Kaldı ki, hadis-i şerif'in "bilmemek, unutmak..." gibi kayıtlar bulunmayan mutlak rivâyet şekilleri de vardır⁽²⁶⁾.

Görüldüğü üzere, "taş atma, kurban kesme, tıraş ve ziyâret tavafı arasında tertibin vâcip olmayıp, sünnet olduğu ve terkinden dolayı bir cezâ gerekmediği" ictihâdı delil yönünden daha kuvvetlidir. Rasûlullah (S.A.S.) in tatbikatı ile bu konudaki sözlü açıklamaları birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu menâsikin bu sıra ile yapılmış olması, tertibin vâcip olduğunu değil, efdal olduğunu göstermektedir. Esâsen, tertibin vâcip olduğunu söyleyen, sâdece Ebû Hanife'dir. İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed de dâhil olmak üzere, diğer bütün müctehitler, tertibin sünnet olduğunu ve terkinden dolayı cezâ gerekmediğini söylemişlerdir.

İHRÂMDAN ÇIKMA (TEHALLÜL)

İhrâm'dan çıkma, hac ve umre'de "elbise giyme, koku sürünme; saç, sakal, bıyık ve tırnak kesme, avlanma, cinsî ilişki..." gibi yasakların kalkması demektir.

Umre için ihrâma giren kimse, tıraş olmakla ihrâm'dan çıkar ve bütün ihrâm yasakları kalkar. Ancak daha önce umre tavafı'nın en az dört şavtının tamamlanmış olması gerekir. Aksi halde tıraş olmakla ihrâm'dan çıkmış olmaz; ihrâm yasağı işlenmiş olur.

Hac'da ise, cinsî ilişki dışındaki yasakların kalkması ve cinsî ilişki yasağının kalkması olmak üzere iki tehallül (ihrâm'dan çıkış) vardır. Bunlardan birincisine "küçük tehallül" veya "ilk tehallül"; ikincisine ise "büyük tehallül" yahut "ikinci tehallül" denir.

İ l k T e h a l l ü l :

Hanefî mezhebinde, (cinsî ilişki dışındaki ihrâm yasaklarının kalkmasını sağlayan) küçük tehallül, ancak tıraş'la olur⁽²⁷⁾. İhrâm'dan çıkmış ol-

(24) Bedâiyü's-sanâyi, 2/158; Şerhu'l-Muvatta Li'z-Zürkanî, 3/257, Mısır, 1381/1961.

(25) Tebyînu'l-hakâik, 2/62; Bedâiyü's-Sanâyi, 2/132 ve 2/141.

(26) Bk. 23. dipnottaki hadis-i şerifler.

(27) Akabe cemresine taş atan, kurban kesen hatta ziyâret tavafını da yapan kimse, —tıraş olmadıkça—, ne küçük, ne de büyük tehallül ile ihrâm'dan çıkmış olur. Fakat bunlardan hiçbirini yapmadan, sâdece tıraş olan kimse, küçük tehallül ile ihrâm'dan çıkmış olur ve kendisin-

mak için, (taş atma, kurban kesme ve tıraş arasındaki) tertibe uyulması gerekmediği gibi, tıraştan önce taş atma ve kurban kesme menâsikinin yapılmış olması da gerekmez. Bayramın birinci günü tan yeri ağardıktan sonra tıraş olan bir kimse⁽²⁸⁾, önceden ister taş atmış ve kurban kesmiş olsun, ister olmasın, "ilk tehallül" gerçekleşmiş olur. Ancak, Ebû Hanife'ye göre tertibe uyulmadığı için, dem gerekir. İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre ise, sünnete uyulmadığı için mekrûhtur, fakat bir ceza gerekmez.

Bu konuda Ebû Hanife ile Sâhibeyn (Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed) arasındaki ihtilâf "ilk tehallül"ün gerçekleşmiş olmasında değil; tertibe uyulmadığı için cezâ gerekip gerekmediğindedir⁽²⁹⁾. Tertibe uyulsun veya uyulmasın, ilk tehallülün gerçekleşmiş olduğunda, Hanefî mezhebinde müctehitler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Şâfiî mezhebi'nde ise, ilk tehallül taş atma, tıraş ve ziyâret tavâfından herhangi ikisinin, ister tertibe göre, ister tertipsiz olarak, edâsı ile olur. Söz gelimi, tıraş olup taş atan, veya tıraş olup ziyâret tavâfını yapan, yahut da ziyâret tavâfını yapıp taş atan kimse için ilk tehallül gerçekleşmiş olur⁽³⁰⁾.

Kurbanın ise, ihrâm'dan çıkmakla bir ilgisi yoktur. Kurban temettu veya kıran haccı yapanlara, ihrâm'dan çıkmakla ilgisi bulunmayan bir vâciptir. Nitekim ifrâd haccı yapanlara vâcip değildir⁽³¹⁾.

Mâlikî mezhebinde ilk tehallül'ün kurban, tıraş ve ziyâret tavâfı ile ilgisi yoktur. İlk tehallül, kurban kesmeden ve tıraş olmadan, sâdece Akabe cemresinin taşlanması ile gerçekleşir. Nitekim, Hz. Âişe'den merfu, İbn Abbâs'tan ise mevkûf olarak rivâyet edilen bir hadis-i şerifte: "sizden biri Akabe cemresini taşlayınca, cinsî ilişki dışında ihrâmlıya yasak olan herşey helâl olur." ⁽³²⁾ buyrulmuştur. Ancak, daha önce de ifâde edildiği üzere, Akabe cemresini taşlamanın, tıraş ve ziyâret tavâfından önce olması vâciptir. Kurban ise gerek taş atma, gerek tıraş veya ziyâret tavâfından önce de, sonra da kesilebilir.

Hanbelî mezhebinde ilk tehallül'ün gerçekleşmesi konusunda iki kavil vardır :

den cinsî ilişki dışındaki ihrâm yasakları kalkar. Ziyâret tavâfını yaptıktan sonra cinsî ilişki yasağı da kalkar. Ziyâret tavâfını tıraştan önce yapmışsa, tıraş olmakla, küçük ve büyük her iki tehallül birden gerçekleşir. Fakat tıraş olmadıkça, ziyâret tavâfını yapmakla, ne küçük ne de büyük tehallül ile ihrâm'dan çıkılmaz.

(28) Hac için ihrâm'a giren kimse, bayramın birinci günü tan yeri ağarmadan önce tıraş olmakla ihrâm'dan çıkmış olmaz; ihrâm yasağı işlemiş sayılır. Çünkü tıraş olmanın vakti, bayramın birinci günü tan yerinin ağarması ile başlar. Ebû Hanife ve İmâm Mâlik'e göre, tıraşın eyyâm-ı nahr içinde olması, vâcip; Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre sünnettir. (Fethu'l-kadir, 2/141; el-Muğnî, Li'bnî Kudâme 3/436-437. Kâhire, 1368.

(29) el-Mebsût Li's-Serahsî, 4/22 ve 430; Fethu'l-kadir, 2/252-254; el-Meslekü'l-mutekassit, 154; Nureddin İtir, el-Haccü ve'l-umre, 111-112.

(30) Envâru'l-mesâlik şerhu Umdetu's-sâlik ve umdetu'n-nâsik, s. 150, Katar, 1404/1974; Nureddin İtir, el-Haccü ve'l-umre, s. 112;

(31) Nureddin İtir, el-Haccu ve'l-umre, 112;

(32) Ebû Dâvut, 1/457, (K. Menâsik, B. 78), Hadis No: 1978; İbn Mâce, 2/1011, (K. Menâsik, B. 78); Nesâî, 5/277, K. Hac, Bâbü mâ yehillu li'l-muhrimi ba'de remyi'l-cimâr).

a) İlk tehallül, tertibe uyulsun veya uyulmasın, taş atma ve tıraşla olur⁽³³⁾. Bu mercûh olan kavildir.

b) Sahih olan kavil ise, Mâlikî mezhebinde olduğu gibi, Akabe cemresinin taşlanmasıyla ilk tehallül'ün gerçekleşmiş olmasıdır.

Ibn Kudame bu konuda şöyle demektedir :

"Ahmet b. Hanbel; 'Akabe cemresini taşıyan, ihrâmdan çıkmış olur. Henüz taş atma'dan cinsî ilişkide bulunan kişiye ise dem gerekir', demiş, fakat tıraştan söz etmemiştir. Onun bu açıklaması, ilk tehallülün tıraş olmaksızın —sâdece taş atmakla olacağını— anlatmaktadır. Sahih olan da budur⁽³⁴⁾." Nitekim Şerhu'l-kebir'de de, "ilk tehallül, tek başına taş atmakla gerçekleşir, sahih olan budur⁽³⁵⁾." denilmektedir. Delili ise, yukarıda zikredilen hadis-i şeriftir⁽³⁶⁾.

Zâhirilere göre ise, küçük tehallül için menâsikten belli birinin yapılmış olması gerekmez. Taş atma, kurban kesme ve tıraş olma vaktinin başlaması ile, —bunlar ister yapılmış olsun, ister henüz yapılmıyorsa—, ihrâmdan çıkılmış ve cinsî ilişki dışındaki bütün ihrâm yasakları kalkmış olur. Ancak ziyâret tavâfı yapılmadıkça, —vakit girmekle— ikinci tehallül gerçekleşmeyeceği için cinsî ilişki yasağı devâm eder⁽³⁷⁾.

Görüldüğü üzere, cinsî ilişki dışındaki ihrâm yasaklarını kaldıran ilk tehallül'ün gerçekleşmesinde, taş atma, kurban kesme ve tıraş'ın tertibe uyularak yapılıp yapılmamasının bir etkisi yoktur. Çünkü yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere :

- a) Hanefî mezhebinde tıraş olmakla;
- b) Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde, Akabe cemresini taşlamakla;
- c) Şâfiî mezhebinde taş atma, tıraş ve ziyâret tavâfından her hangi ikisini, (taş atma— tıraş, taş atma— tavâf, tıraş— tavâf) yapmakla;
- d) Zâhirilere göre ise, taş atma, kurban kesme ve tıraş vaktinin girmesiyle.

İlk tehallül gerçekleşmiş olur. Ancak Ebû Hanife'ye göre, tıraştan önce sırasıyla taş atılmadığı ve kurban kesilmediği, İmâm Mâlik'e göre ise, Akabe cemresi, kurban ve tıraştan önce taşlanmadığı, takdirde dem gerekir, Diğer müçtehitlere göre bunlardan dolayı da bir cezâ gerekmez.

İ k i n c i T e h a l l ü l :

İkinci tehallül, cinsî ilişki dâhil, bütün ihrâm yasaklarının kalkması demektir. İlk tehallül'den sonra, ziyâret tavâfı'nın yapılması ile, ikinci tehallül olur. Ancak, mezheplerdeki ihtilâfa göre, ilk tehallülü sağlayan menâsik yapılmadıkça⁽³⁸⁾, ziyâret tavâfı ile ne küçük ne de büyük tehallül olur.

Kur'an-ı Kerim'de "Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyyet edip ihrâma girerse, (bilmelidir ki) hac esnâsında cinsî ilişki, günah işlere yönelmek ve kavga etmek yoktur..."⁽³⁹⁾ buyrulmaktadır.

(33) el-Muğni li'bni Kudâme, 3/438, Kâhire, 1367.

(34) el-Muğni li'bni Kudâme, 3/439.

(35) Şerhu'l-kebir, mea'l-Muğni, 3/460; el-Muhammâ li'bni Hazm, 7/139-140; Kâhire, 1349.

(36) Bkz. dipnot: 32.

(37) el-Muhallâ li'bni Hazm, 7/140.

(38) İlk tehallülü sağlayan menâsik, daha önce beyân olunduğu üzere, Hanefîlere göre "tıraş", Mâlikî ve Hanbelîlere göre "taş atma", Şâfiîlere göre taş atma, tıraş ve ziyâret tavafından herhangi ikisidir.

Bilindiği üzere, ziyâret tavâfı bizzât edâ edilmedikçe, —fidiye ödemekle—, hac tamamlanmış olmaz. Çünkü ziyâret tavâfı farzdır ve haccın rûkûnlerindendir. Bu itibarla, haccın, —ziyâret tavâfı dışındaki— bütün menâsiki tamamlanmış bile olsa, ziyâret tavâfı yapılmadıkça cinsî ilişki yasağı devâm eder.

a) Hanefî Mezhebi :

Hanefî mezhebinde, haccın sa'y'i önceden ister yapılsın, ister yapılmıyın, ziyâret tavâfının yapılması ile ikinci tehallül gerçekleşir. Çünkü Hanefilere göre sa'y haccın rûkûnlerinden değil; vâciplerindendir, Ancak daha önce tıraş olunmamışsa, tehallül olmaz; cinsî ilişki dâhil, bütün ihrâm yasakları ziyâret tavafından sonra da devâm eder. Çünkü Hanefî mezhebinde muhallil (cinsî ilişki de dâhil, ihrâm yasaklarını kaldıran 'nüsük tavâf değil, ancak tıraştır. Şu kadar ki, yukarıda işaret edilen ayet-i kerimeain hükmü gereğince, tıraşın cinsî ilişki yasağını kaldırma hususundaki etkisi, ziyâret tavâfı yapıncaya kadar gecikmektedir⁽⁴⁰⁾. Tıraş ve ziyâret tavâfı, her ikisi yapılmıca bütün ihrâm yasakları kalkmış olur.

b) Diğer Mezhepler :

Şâfiî mezhebinde ikinci tehallül, tertibe ister uyulsun, ister uyulmasın, taş atma, tıraş ve ziyâret tavâfı olmak üzere üç menâsikın tamamlanması ile olur. Mâlikî mezhebinde ise, ziyâret tavâfından başka, eğer vakit henüz bitmemişse, taş atma ve tıraş menâsiklerinin de yapılmış olmasıyla olur. Taş atmadan ve tıraş olmadan bunların vakti çıkmışsa, sâdece ziyâret tavâfı ile ikinci tehallül gerçekleşir.

Hanefiler dışında her üç mezhepte ikinci tehallül için ziyâret tavâfından başka, sa'y'in de yapılmış olması gerekir⁽⁴¹⁾.

S O N U Ç :

Bilindiği üzere kurbanın rûknü, kurbanlık hayvanın kesilip kanının akıtılmasıdır. Bedelinin tasadduk edilmesi ile kurban borcu ödenmiş olmaz. Ancak, kurbanın meşrû kılınışının sebebi, sâdece kan akıtmak, toprağı kurbanlık hayvanın kanı ile sulamak değildir. Asıl maksat, Kur'an-ı Kerim'de beyân buyrulduğu üzere "etinin yenilmesi, ihtiyâcından dolayı isteyen ve utandığı için istemeyen fakirlere de yedirilmesidir⁽⁴²⁾." Kur'an-ı Kerim'de:

"Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır, fakat sizden ona takvanız ulaşır..."⁽⁴³⁾ buyuruluyor. Ancak bilmek gerekir ki, bu konudaki takvâ, kesilen hayvanın, kurbanın meşrû kılınış sebebine en uygun şekilde değerlendirilmesiyle olur. Bu değerlendirme ise, günümüzde, hacda herkesin kurbanını ayrı ayrı kesmesiyle değil, ancak düzenli bir organize ile sağlanabilmektedir. İşte bu düzenli organize sorumluluğunu İslâm Kalkınma Bankası yüklenmiştir.

Bilindiği üzere malî ibadetlerle vekâlet mutlak olarak câizdir. Hiçbir mazereti olmadığı halde bir kimse zekâtını dağıtmak, kurbanını kesmek üzere, dürüstlüğüne güvendiği bir kişiyi vekil edebilir. Vekil, hakiki şahıs ola-

(39) Bakara Sûresi, âyet: 197.

(40) Fethu'l-kadir, 2/179; Ayrıca bkz. Bedâiü's-sanâyi, 2/142.

(41) N. İtr, el-Haccü ve'l-umre, s. 113.

(42) Hac Sûresi, âyet: 28 ve 36.

(43) Hac Sûresi, âyet: 37.

bileceği gibi hükmi şahıs (yani bir kuruluş) da olabilir. Nitekim, Hz. Osman'ın hilâfeti zamanına kadar, gizli ve açık bütün malların zekâtı, Kur'an-ı Kerim'de belirlenen yerlere, mükellefler adına vekâleten sarfedilmek üzere devlet tarafından toplanıyordu. Bu itibarla, makbuz karşılığı bedeli ödenecek İslâm Kalkınma Bankası'nın, kurban kesmek üzere vekil edilmesi ve adı geçen bankanın da vekâletini aldığı kişilerin kurbanlarını kesmesi, dinî hükümlere tamamen uygundur. Dinen bunda hiçbir sakınca yoktur.

Kaldı ki, fikhî hükümlere uygun olarak kesmek ve dinin gayesine göre değerlendirmek üzere hacıların kurbanlarını kesme sorumluluğunu üzerine alan İslâm Kalkınma Bankasının bu konudaki vekâleti, herhangi bir şahsın vekâletinden daha emniyetlidir. Çünkü şahsın kabul ettiği görevde ihmâlkârlığı, ilgisizliği, hatta ihâneti mümkündür. Oysa İslâm Kalkınma Bankası, yönetim kurulunda çeşitli İslâm ülkelerinin temsilcilerinin de bulunduğu, düzenli çalışan resmî bir kuruluştur. Şahıslardan beklenen ihmâl ve ilgisizlik, bu kuruluş için söz konusu değildir. Bu itibarla, makbuz karşılığı bedelini ödeyerek, kurbanını kesmek üzere mezkûr bankayı vekil eden kişi, kurban kesme sorumluluğunu yerine getirmiş sayılır ve zamanı gelince, —mezheplerdeki ihtilâfa göre—, belirli menâsik'in edâsından sonra ihrâmdan çıkar. Bunun için kurbanının kesilmiş olduğunu veya kesileceği zamanı mutlaka öğrenmesi ve kesilme vaktini beklemesi gerekmez. Çünkü daha önce delilleriyle açıklandığı üzere, kurbanla tehallül arasında bir bağlantı yoktur. Mezheplerdeki ihtilâfa göre, kurban bayramının birinci günü sabahından itibaren belirli menâsiki yapan hacılar, kurbanları ister önceden kesilmiş, ister henüz kesilmemiş olsun, ihrâmdan çıkmış olurlar.

Ancak taş atma, kurban kesme ve tıraş arasında tertip Ebû Hanife'ye göre vâciptir; riâyet edilmediği takdirde dem gerekir. Hanefî mezhebinden Sâhibeyn (Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed) de dâhil olmak üzere, diğer üç mezhebe (yani Ebû Hanife dışındaki bütün müctehitlere) göre, söz konusu tertip vâcip değil; sünnettir. Riâyet edilemediği takdirde herhangi bir ceza gerekmez.

Fetvâ usûlü'nde belirtildiği üzere, Hanefî mezhebinde Ebû Hanife ile Sahibeyn'in ictihâtları farklı ise, halkın ihtiyacı ve toplumun menfeati gibi hususlar dikkate alınarak, iki ictihâttan biri tercih edilebilir; mutlaka Ebû Hanife'nin ictihâdına uyulması gerekmez⁽⁴⁴⁾.

Ayrıca bir sünnetin ifâsı, sonuç itibâriyle haram'a yol açıyorsa, o takdirde bu sünnetin terki gerekir. Tertip sünnetine uymak için ferdi olarak kesilen kurbanların büyük ölçüde isrâf ve heder olduğu kesin bir gerçektir. Oysa dinimizde, Allah'ın nimetlerinin isrâf ve heder edilmesi haramdır. Günümüzde, tertip sünnetine uymanın isâbetli olup olmadığını bu açıdan da değerlendirmek gerekir.

Şüphesiz Allah doğrusunu en iyi bilir. Gönlümüze doğruyu ve rızasına uygun olan hükmü ilhâm etmesini dileriz. Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S.) e, âl ve ashâbına salât ve selâmlarımızı sunar, şefâatine erdirmesini Yüce Mevlâ'dan niyâz ederiz.

(44) Ukudu resmî'l-müftî, (Mecmûatü Resâilî İbn Abidin, ikinci risâle) s. 25-26, İstanbul, 1325.